

PROBLEM PREHRANSKE REVŠČINE IN RAZVOJ PREHRANSKE DOBRODELNOSTI

VESNA LESKOŠEK,¹ ROMANA ZIDAR²

¹ Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo, Ljubljana, Slovenija
vesna.leskosek@fsd.uni-lj.si.

² Visoki komisariat Združenih narodov za begunce (UNHCR), Predstavništvo UNHCR
za Srednjo Evropo, Budimpešta, Madžarska
zidar@unhcr.org

Sinopsis Prehranska revščina je kot družben problem v sedanjosti tesno povezana z zmanjševanjem obsega socialne države, pomanjkanjem politik za odpravo revščine in s problemom odpadne in presežne hrane. Na ravni političnih rešitev na problem naslavljanja revščine obstaja tendenca spreminjanja denarnih socialnih prejemkov v prejemke v naravi in prenašanja odgovornosti na dobrodelne organizacije. Hkrati se krepijo naravovarstvene politike držav zoper ostanke pogojno še uporabne hrane. Problem odpadne hrane je svojevrstno nasprotje problemu revščine, saj se nanaša na zavrženo hrano, ki nastane v proizvodni ali distribucijski verigi in pri končnem potrošniku, kar nakazuje na problem preobilice hrane na eni in prehranske revščine na drugi strani verige. Problem prehranske revščine se vse bolj rešuje z redistribucijo zavržene hrane, ki je tudi del krožne ekonomije. Tako naj bi hkrati rešili dva velika problema: prehransko revščino in obseg zavržene hrane, kar spodbuja dobrodelno ravnanje živilskih korporacij, gostinskih obratov in posameznih gospodinjstev. Pri analizi tega pojava je pomembno razumevanje človekove pravice do hrane, ki ustreza željam in okusu ter kulturnim prehranskim normam posameznikov in tudi razumevanje procesov generiranja družbenih neenakosti in revščine.

Ključne besede:

prehranska
revščina,
verige donirane
hrane,
socialna politika,
krožna ekonomija,
redistribucija

THE PROBLEM OF FOOD POVERTY AND THE DEVELOPMENT OF FOOD CHARITY

VESNA LESKOŠEK,¹ ROMANA ZIDAR²

¹ University of Ljubljana, Faculty of social work, Ljubljana, Slovenia
vesna.leskosek@fsd.uni-lj.si.

² United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), UNHCR
Representation for Central Europe, Budapest, Hungary
zidar@unhcr.org

Abstract As a social problem, food poverty is currently closely linked to the dismantling of the welfare state and to the problem of food waste and surplus. On the level of policy solutions to the issue of poverty there is a tendency of replacing monetary social benefits with benefits in kind and of transferring responsibly of reducing poverty from the state to the charity. At the same time, the action of countries against food waste, which is conditionally still edible, is being strengthened. The problem of food waste is a kind of contrast to the problem of poverty, as it refers to discarded food generated in the production or distribution chain and given to the final consumer, which indicates the problem of food abundance at one side and food poverty at the other. The problem of food poverty is increasingly being solved by redistributing discarded food, which is also part of the circular economy what encourages the charitable conduct of food corporations, catering establishments and individual households. In analysing this phenomenon, it is important to understand the human right to food that corresponds to the desires and tastes and cultural dietary norms of individuals and also of the processes that generate social inequality and poverty.

Keywords:
food poverty,
food donation
chains,
social policy,
circular economy,
redistribution

1 Uvod

V poglavju tematiziramo vprašanje prehranske revščine in razvoja prehranske dobrodelnosti, ki v zadnjih letih tudi v Sloveniji pridobiva na pomenu, kar kaže na spremembe socialne države in socialne politike. Zanima nas, kako se krčenje dostopa do socialnih denarnih pravic in prejemkov odraža v dobrodelnih aktivnostih, ki ponujajo pomoč v naravi. Te spremembe se odražajo tudi v fenomenu prehranske negotovosti, prehranske revščine ter ravnanjih s presežki hrane, ki spodbujajo razvoj doniranja presežne hrane revnim ljudem. Pri tem raziskujemo presečnost med pojavom revščine, prehranske negotovosti in presežki hrane znotraj visoko komodificirane verige preskrbe s hrano, torej pridelave, predelave, distribucije in prodaje hrane končnemu potrošniku. Izhajamo iz predpostavke, da je prehranska revščina tesno prepletena z državo blaginje in dostopom do socialnih in drugih pravic. Povečan interes za raziskovanje področja prehranske negotovosti, revščine ter ravnanj s presežki hrane namreč sovпада s pojavom svetovne finančno-gospodarske krize v letu 2008, ki je razkrila nestabilnost svetovne preskrbe s hrano, družbene neenakosti (Trentmann, 2016) ter negativne posledice ekstenzivne komodifikacije prehranskih verig (Clapp in Isakson, 2018).

Strukturne reforme, predstavljene v času finančno-gospodarske krize v letu 2008, so slonele na zmanjševanju stroškov javnega sektorja, privatizaciji in komercializaciji dotlej javnih storitev ter omejevanju obsega in dostopnosti do socialnih pravic. Ideja, da je javni sektor preobsežen in je država preveč radodarna pri dodeljevanju t. i. socialnih transferjev, vpliva na urejanje socialnovarstvenih pravic in posledično na regulacijo revščine, kar vodi do prehranske negotovosti in revščine (Garrat, 2020). To izhodišče je pomembno za kakovost življenja, ker s socialno politiko država ureja tako pravice kot storitve, ki jih ljudje potrebujejo, ne le za preživetje, temveč tudi za dostojno življenje. Sicer v privatiziranem sistemu velja, da si kakovostne storitve nekateri lahko kupijo kot tržno blago, drugi pa so odvisni od stanja javnega sektorja. V univerzalističnih blaginjskih sistemih kot je (bil) skandinavski, je javni sektor prevladujoč, ker je pomembno, da imajo vsi ljudje enako dostopnost do kakovostnih storitev (Greve, 2007). Slovenski javni sektor je v sedanosti po obsegu in storitvah nezadosten glede na potrebe ljudi (Kovač, 2000). Naj izpostavimo primanjkljaj ginekologinj in ginekologov na primarni zdravstveni ravni, ki je po oceni Zdravniške zbornice Slovenije privedel do tega, da je brez izbranega ginekologa približno 200.000 žensk (Henigman, 2022). Podoben primanjkljaj na področju primarnega zdravstva izpostavlja Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije, ki ocenjuje da je

bilo leta 2021 brez družinskega zdravnika približno 131.000 ljudi (Novak, 2022). Splošni podatki torej kažejo, da je dostopnost do zdravstvenih storitev slaba, pomanjkanje razčlenjenih podatkov pa ne omogoča vpogleda v socialno strukturo ljudi, ki nimajo možnosti udeležati pravico do zdravstvenega varstva.

Podatki s področja socialnega varstva podobno kažejo na vse slabšo dostopnost do storitev. Na spletni strani Doma starejših občanov Ljubljana Šiška lahko denimo preberemo, da je čakalna doba za mesto v večposteljni sobi več kot 3 leta, v enoposteljni sobi pa še daljša (Dom Šiška, 2022). Dolge čakalne dobe podpirajo razvoj privatiziranih plačljivih storitev, ki so zaradi kompleksnih življenjskih situacij neodložljive in terjajo takojšnje rešitve. Plačljivih storitev je v Sloveniji in v tujini dovolj, zato imajo ljudje, ki jih lahko plačajo, višjo raven kakovosti življenja kot tisti, ki so brez denarja, kar seveda veča družbene neenakosti (Connell, 2013). Namreč, če javni sektor ni dostopen, ko ga ljudje potrebujejo in tudi ne bo dostopen v času, ko se jim stanje še ne poslabša tako, da zaradi telesne ali duševne oslabeledosti ne bodo mogli več ustrezno delovati, potem bodo ljudje vedno bolj odvisni od plačljivih storitev na trgu. S podobnimi ovirami se srečujejo ljudje pri dostopu do trga dela in do finančne neodvisnosti, do izobraževanja, zdravja, politične udeležbe in vseh ostalih, za človekovo preživetje in kakovost življenja pomembnih področij. S tem izgublja družba v celoti pomembne človeške vire, ker izgublja potenciale revnih ljudi, njihovo ustvarjalnost, inovativnost in prispevek k družbenemu napredku (Wilkinson in Marmot, 2003). Zaključimo lahko, da revščina inhibira družbeni razvoj, države z večjo družbeno neenakostjo so manj uspešne, čeprav lahko število izredno bogatih ljudi v teh državah prekrije to dejstvo in ustvarja vtis bogastva in blaginje (Wilkinson in Pickett, 2011). Srečujemo se s paradoksom sočasnega preobilja in pomanjkanja. Preobilje ponudbe nastaja na deloma reguliranem in komodificiranem trgu ponudnikov zdravstvenih, socialnih, izobraževalnih in drugih storitev, ki jih paradoksalno koncipiramo kot temeljne socialne oz. človekove pravice. Na drugi strani pa se srečujemo tudi s pomanjkanjem dostopa do podobnih storitev v obubožanem preostanku javnega sektorja.

Spreminja se tudi razumevanje socialne države, pojavljajo se novi, upravljavski koncepti kot je investicijska država ali pa aktivacijske politike, ki predpostavljajo, da lahko vključitev v trg dela reši vse socialne probleme, in da mora posameznik ali posameznica sprejeti več odgovornosti za svoj družbeni in ekonomski položaj (Cantillon in Van Lancker, 2013). Aktivacijske politike so po svoji naravi bližje ekonomski kot socialni politiki, glavni namen pa je zmanjšati obseg stroškov socialne

države in preprečiti t. i. 'odvisnost' ljudi od 'socialnih transferjev', kar posledično zmanjšuje obseg BDP, namenjen za področje socialne zaščite (van Berkel, de Graaf in Sirovátka, 2012). Namen teh politik je tudi povečati število delovne sile na trgu (Alanko in Autinen, 2016), retorika pa temelji na binarnem deljenju ljudi na aktivne, ki se vključujejo v trg dela in pasivne, ki v ta trg ne morejo vstopiti. Socialnovarstveni prejemki so v teh politikah definirani kot zadnji vir, ki ga država dodeli le tistim, ki dokazano ne morejo sodelovati na trgu dela in še to za kratek čas, med temi so tudi ljudje z gibalnimi in drugimi oviranostmi, ljudje s težavami v duševnem zdravju in stari ljudje (Alanko in Autinen, 2016; Colin idr., 2015). Ena od glavnih značilnosti tega sistema je pogojevanje dostopa do socialnovarstvenih prejemkov in tesna navezanost na zaposlitev, da bi zmanjšali število prejemnikov, kar posledično vodi v zmanjševanje vloge države pri odpravljanju revščine (Leskošek in Dragoš, 2018). Vloga države je potiskanje v zaposlitev, ljudje pa morajo sprejeti odgovornost, če temu ne sledijo. Lohmann in Marx (2018) poudarjata, da aktivacijske politike povečujejo tudi revščino zaposlenih, ker je večina zaposlitev, ki jih generirajo te politike, prekarnih, začasnih, za manjše plačilo ali celo brez plačila, kadar se delo opredeli kot izobraževanje ali usposabljanje na delovnem mestu. Ljudje vztrajajo v teh programih, ker je od tega odvisno njihovo preživetje, saj je opustitev udeležnosti krivdni razlog za ukinitve socialnih prejemkov (Seikel, 2017).

Eno od področij, ki odslikava zgoraj navedene spremembe, je področje prehranske negotovosti, prehranske revščine in lakote kot ekstremne oblike revščine. V zadnjem desetletju se v državah Evropske unije in tudi v Sloveniji širi prehranska dobrotelnost, ki vključuje redistribucijo t. i. viškov hrane, ki ostajajo zasebnim gospodinjstvom, restavracijam, trgovinam ali proizvodnemu sektorju h končnemu potrošniku, to je revnim ljudem, ki si ne morejo kupiti hrane, ker za to nimajo denarja (Leskošek in Zidar, 2021). Hkrati je prehranska revščina del krožne ekonomije, ki je koncept trajnostnega ravnanja s hrano, po katerem naj bi se zavrlo čim manj hrane na smetišča (Evropska komisija, Prehranska varnost, 2022). Razvoj prehranske dobrotelnosti v Sloveniji je v zamahu, pojavljajo se različni akterji, ki sodelujejo v redistribucijski verigi in vedno več je končnih prejemnikov te hrane, kar vpliva tudi na obrat od socialnih prejemkov v denarju k prejemkom v funkcionalni obliki. V nadaljevanju bomo najprej opredelili kontekst sprememb in navedli glavne konceptualne podlage teh sprememb, ter predstavili rezultate raziskave o donacijskih verigah. V zaključkih bomo opredelili vpliv teh sprememb na politike do revščine.

2 Kontekst sprememb

Stopnja tveganja revščine v Sloveniji je nekoliko nižja od povprečja revščine v EU in tudi stopnja družbene neenakosti, merjene z Ginijevim koeficientom, je relativno nizka, vendar se skozi zadnja desetletja zlagoma zvišuje. V letu 2005 je bila 12.2 %, v letu 2020 pa 12.4 % (SURs, 2021). Stopnja neenakosti, merjena z Ginijevim koeficientom, ne vključuje premoženja, ampak samo dohodek, kar daje napačno sliko neenakosti. Nižje stopnje revščine in neenakosti ter uvrščanje na višje ravni nekaterih svetovnih indeksov (npr. indeks enakosti spolov ali indeks trajnostnega razvoja) ne more biti razlog za zadovoljstvo in zanemarjanje vprašanja revščine, saj je bilo v letu 2020 v Sloveniji v tveganju revščine 254.000 ljudi, od tega 41.000 otrok v starosti od 0 do 17 let (SURs, Stopnja tveganja revščine glede na spol in starost, 2022). Od teh živi v dolgotrajni revščini, kjer se deprivacije kopičijo, kar 124.000 odraslih in 12.000 otrok (SURs, Stopnja dolgotrajnega tveganja revščine glede na starost in spol, 2022a). Za državo z malo prebivalci so te številke visoke in neprimerljive z veliki državami, kjer k družbeni blaginji prispeva veliko ljudi. Po podatkih SURs je bila stopnja tveganja revščine v letu 2009 (prvo polno leto ekonomske krize) 11,3 %, v letu 2019 pa je bila 12 %, čeprav je bilo v letu 2009 zaposlenih manj ljudi (421.037) kot leta 2019 (428.521) (SURs, Delovno aktivno prebivalstvo po mestih, Slovenija, letno, 2022b). Tudi bruto domači proizvod na prebivalca je leta 2019 višji (23.167 EUR) od BDP na prebivalca v letu 2009 (17.758 EUR) (SURs, Bruto domači proizvod, Slovenija, letno, 2022c). Splošna blaginja je torej v letu 2019 višja, vendar je višja tudi stopnja tveganja revščine, ki se je v letu 2020 še povečala na 12.4 %.

Približno 10 % ljudi iz 1. kvintila (20% ljudi z najnižjimi dohodki, SURs, 2022d) je v letu 2019 prejelo materialno in/ali denarno pomoč dobrodelnih organizacij. Takih je bilo 4 % v 2. kvintilu, 2 % v 3. kvintilu in 1 % v 4. kvintilu (20% ljudi z najvišjimi dohodki, SURs, 2022d). Največ prejemnikov je iz enostarševskih družin z vsaj enim odvisnim otrokom, sledijo enočlanska gospodinjstva in druga gospodinjstva z vzdrževanimi otroki.

Podatki kažejo, da je poglobljanje in povečevanje revščine še zlasti pereče pri nekaterih skupinah prebivalstva, to je pri starejših ženskah, enostarševskih družinah in samskih gospodinjstvih (SURs, 2022). Edina skupina, ki prejema poleg ostalih denarnih socialnih prejemkov tudi posebni prejemek, to je dodatek za velike družine, so gospodinjstva z več kot tremi otroki, kljub temu, da je stopnja tveganja revščine

v velikih družinah v letu 2020 nižja od slovenskega povprečja (11,4%) in od stopnje tveganja revščine v enostarševskih družinah (21,8%), v samskih gospodinjstvih (39,7%) ali v samskih gospodinjstvih starejših žensk 65+, kjer jih kar polovica živi pod pragom tveganja revščine (48,2%). Starejši od 65 let sicer lahko prejema varstveni dodatek, ki pa je pogojevan prejemek, medtem ko dodatek za velike družine ni odvisen od dohodkov in premoženja družine.

Počasno povečevanje revščine in pereče stanje pri navedenih skupinah ljudi kaže na pomanjkljive in nezadostne politike preprečevanja in zmanjševanja revščine in tudi na spremenjen odnos do revščine, ki smo mu v zadnjih desetletjih priča ne le v Sloveniji, temveč tudi v državah Evropske Unije. Revščina se vse bolj obravnava kot individualni in vse manj kot strukturni problem (Kronborg Bak in Larsen, 2015). Za proces individualizacije je značilen prenos družbenih zahtev, odgovornosti, nadzora in organizacije vsakdanjega življenja z institucij na posameznike, kar ima za posledico večanje in poglobljanje družbenih neenakosti (Ule, 2014), ker se tudi odgovornosti za odpravo revščine prenašajo z države na posameznike (Lister, 2004), kar se odraža v socialnih politikah. Politike naslavljanja revščine močneje poudarjajo pomen vedenja in izbir ljudi, ki vplivajo na njegov družbeni status, s čimer se oblikujejo in reproducirajo tudi specifični diskurzi in podobe revščine in revnih ljudi (Leskošek in Dragoš, 2018). Ljudje, ki so odvisni od državne pomoči, postajajo objekt stigmatizacije, kritik in diskurzov, ki utrjujejo njihov marginaliziran položaj, hkrati pa tudi zahtev in pričakovanj o njihovi aktivnosti, ne glede na starost in oviranost (Laliberte Rudman, 2006).

Te spremembe so se v Sloveniji začele kazati po letu 2004, ko je država pričela oblikovati strategije razvoja, ki so temeljile predvsem na povečevanju gospodarske rasti in so bile močno osredotočene na omogočanje svobodnega trga in konkurenčnost gospodarstva (Program reform za izvajanje Lizbonske strategije, 2005; Okvir gospodarskih in socialnih reform za povečanje blaginje v Sloveniji, 2005; Državni razvojni program 2007–2013 in Program reform za izvajanje Lizbonske strategije v Sloveniji 2008–2010). Socialno državo so v teh strategijah naslavljali kot oviro tej rasti zaradi njene močne redistribucijske vloge. Pomemben cilj v teh dokumentih je bila 'modernizacija' socialne države, ki se je nanašala predvsem na krčenje stroškov za denarne socialne prejemke (socialne transferje) in programe ter na reformo javnega sektorja na področju socialnega varstva. Načrti so se udeležili s spremembami socialnovarstvene zakonodaje leta 2007 in nato v temeljnih spremembah te zakonodaje letu 2010 (glej Leskošek, 2011). Obe spremembi sta

temeljili na prepričanjih o tem, da je dotedanji sistem socialne zaščite nepravilčen in ustvarja 'odvisnost' ljudi od socialnih prejemkov, kar vodi v njihovo pasivnost, neaktivnost in nemotiviranost, ki naj bi bile posledica tako njihovih osebnostnih lastnosti kot tudi »radodarnega« modela socialne države (Watts idr., 2014).

Namen reform je bil aktivirati ljudi, jih motivirati za iskanje dela, za razvijanje sposobnosti in sprejemanje občasnih in začasnih zaposlitev, pa tudi drugih oblik dela, ki ne pomenijo zaposlitve, pomenijo pa aktivnost (obvezno delo v neprofitnem sektorju in družbeno koristno delo). Preglednejši in enostavnejši sistem 'socialnih transferov' naj bi po mnenju snovalcev reform omogočil, da bodo pomoč dobili tisti, ki jo zares potrebujejo – to so tisti, ki izkazujejo aktivnost (glej Leskošek, 2011). Tak sistem naj bi imel namen spodbujati k delu, ker naj bi bil zaradi nespodbudnega vpliva nekaterih transferjev na delo določen del prejemnikov denarnih dodatkov nezainteresiran za delo in neaktiven. V primeru odklonitve zaposlitve ali druge oblike aktivnosti je potrebno predvideti postopno zmanjševanje denarne socialne pomoči in izplačevanje v funkcionalni obliki (npr. plačilo prehrane, elektrike), če prejemnik preživlja družino (Okvir gospodarskih in socialnih reform za povečanje blaginje v Sloveniji, november 2005). To spremembo so snovalci politik dosegli predvsem s krepitvijo pogojevanja dostopa do socialnih pravic, saj je je število pogojev za upravičenost v Zakonu o uveljavljanju socialnovarstvenih prejemkov (Ur. l. RS: 61/2010 - ZSVaRPre) iz približno 10 povečal na okoli 40 in množenjem krivdnih razlogov, zaradi katerih se odvzame že pridobljena pravica.

Hkrati s temi spremembami se dogajajo tudi institucionalne spremembe, zaradi uvajanja koncepta novega upravljanja javnega sektorja (ang. *new public management*), ki se odraža npr. v reorganizaciji centrov za socialno delo (Žnidar, Rape in Rihter, 2020) in tudi institucij s področja zdravstva (Kranjec, 2003). O tem ne bomo podrobneje pisali, ker to ni osrednja tema tega poglavja. Koncept je pomembno omeniti, ker vključuje tudi decentralizacijo, kar vpliva na razpršeno odgovornost za urejanje javnih zadev s področja socialne politike, kar zmanjšuje avtonomijo socialne politike (Dragoš, 2011). Tipični primeri so urejanje dolgotrajne oskrbe, ki jo sedaj ureja Ministrstvo za zdravje, pred tem pa je bila predmet socialne politike, Ministrstvo za okolje in prostor se ukvarja z energetske revščino in Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano s prehransko revščino, kar vodi v necelovito politiko glede revščine in tudi v postopno nadomeščanje socialnih denarnih prejemkov z dodatki v funkcionalni obliki. Sicer je bil ta namen zapisan v zgoraj omenjenih reformnih programih, ki so nastajali po letu 2005 in se po letu 2010 ni več pojavljal v strateških

dokumentih vlade. Vendar navedeni primeri kažejo, da je ideja še prisotna. Centri za socialno delo imajo po 38. členu ZSVarPre možnost, da v funkcionalni obliki izplačujejo prejemke, če obstaja sum, da jih prejemniki ne porabijo v skladu z namenom. O tem pišemo, ker je tudi donirana hrana, ki je v pristojnosti Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano izročena v funkcionalni obliki. Ljudje ne dobijo denarja, da bi si kupili hrano, ki je po njihovem okusu in je skladna z njihovimi potrebami in kulturnimi normami, temveč prejmejo hrano.

3 Pravica do hrane in koncepti prehranske revščine

Raziskovalke in raziskovalci prehranske revščine poudarjajo, da lakota ni le pojav držav v razvoju, temveč jo v vedno večjem obsegu zaznavajo tudi v razvitem in bogatem svetu (Riches in Silvasti, 2014), vključno z državami Evropske unije. Po mnenju Lambie-Mumford in Silvasti (2021) naraščajoč obseg prehranskih donacij kaže na spremembe v socialnih državah in na neoliberalne socialne politike, ki se uveljavljajo v zadnjih dvajsetih do tridesetih letih. Predvsem je na razmah prehranskih donacij vplivalo pogojevanje dostopa do socialnih denarnih prejemkov, omejevanje upravičenosti do njih, pa tudi vedno obsežnejši prenos odgovornosti za blaženje lakote iz države na posameznike in dobrodelne organizacije (prav tam, str. 1). Prav to so tudi pomembni razlogi za povečanje revščine.

Specifika prehranske revščine in lakote je, da gre za potrebo, ki jo je nemudoma potrebno zadovoljiti, ne moremo je prestaviti v bodočnost. Pomanjkanje hrane povzroča resne nevarnosti za zdravje ljudi in za celotno človekovo delovanje. Pravica do hrane je zapisana v Deklaraciji o človekovih pravicah kot del ustreznih življenjskih standardov in je vključena tudi v Mednarodni pakt o ekonomski, socialnih in kulturnih pravicah, ki v Sloveniji velja od 1. julija 1992 (Uradni list RS, št. 35/92 – MP, št. 9/92). Organizacija združenih narodov poudarja, da se pravica do hrane lahko interpretira le kot pravica do ustrezne hrane in se ne nanaša na minimum kalorij, beljakovin in hranil, ki jih je potrebno vnesti v telo za golo preživetje (OHCHR in FAO, 2010). Gre za pravico do vseh hranil, ki jih človek potrebuje za zdravo in aktivno življenje skozi ves življenjski potek, vključno s sredstvi za zagotavljanje take hrane. Posebni odposlanec OZN za pravico do hrane je dalje pojasnil pravico do hrane, ki je: »Pravica do rednega, stalnega in prostega dostopa, neposredno ali z denarnimi nakupi, do količinsko in kakovostno ustrezne in zadostne hrane, ki ustreza kulturni tradiciji osebe, in ki zagotavlja fizično in duševno, individualno in kolektivno, polno in dostojanstveno življenje brez strahu«

(prav tam, str. 2). Hrana je ustrezna takrat, ko je prilagojena starosti, spolu, delu, ki ga človek opravlja, njegovemu zdravju in ostalim razsežnostim kakovostnega življenja. Hrana, ki je visoko kalorična, vendar ima nizko hranilno vrednost, ne ustreza standardom pravice do hrane. Ljudje imajo pravico, da jedo hrano, ki je prilagojena njihovim verskim prepričanjem, tabujem in njihovim prehranskim navadam.

Pomembna so posebna opozorila Komisarja za človekove pravice pri OZN o tem, kako ne gre razumeti pravice do hrane. Pomembno je, da države in vlade razumejo, da pravica do hrane ni enako kot biti nahranjen. Ljudje imajo pravico, da se nahranijo v dostojanstvu in ne kot nekdo, ki je odvisen ali ponižen, zato morajo države zagotoviti, da si človek lahko sam pridela hrano ali pa si jo lahko kupi. Načelo pravice do hrane je povezano s konceptoma *prehranske varnosti* in *prehranske suverenosti*. Organizacija združenih narodov za prehrano in kmetijstvo (FAO) prehransko varnost opredeli kot: »da imajo vsi ljudje ves čas fizični, socialni in ekonomski dostop do zadostne, varne in hranljive hrane, ki ustreza njihovim prehranskim potrebam in prehranskim preferencam za aktivno in zdravo življenje.« (prav tam, str. 4), kar je predpogoj za polno uživanje pravice do hrane. Prehranska suverenost je nov koncept po katerem: »ljudje opredeljujejo svojo hrano in svoj model proizvodnje hrane (kot sta kmetijstvo in ribištvo), določijo v kolikšni meri želijo biti samostojni in zaščititi domačo proizvodnjo hrane ter regulirati trgovino, da bi dosegli cilje trajnostnega razvoja.« (prav tam, str. 4). Tudi ta koncept je pomemben za pravico do hrane, ker zagotavlja domačo proizvodnjo.

Človekova pravica do hrane je tesno povezana z drugimi človekovimi pravicami kot so pravica do zdravja, vode, življenja, primerne stanovanja, dela in socialne varnosti, svobode združevanja in udeležnosti v javnem življenju, itd. Vse te pravice človek lahko uživa, če ima zagotovljene osnovne potrebe, predvsem, če je razbremenjen borbe za preživetje. Pravice so med sabo tudi prepletene in pogosto nedeljive. Države in vlade so zavezane spoštovati pravico do hrane in morajo za njeno izvajanje zagotavljati ustrezne pogoje in vire. Ne smejo zmanjševati obsega socialne zaščite, s katerim zagotavljajo ljudem pravico do hrane (npr. denarnih socialnih prejemkov ali programov). Države morajo tudi ščititi to pravico tako, da preprečujejo onesnaževanje zemlje, vode in zraka, uporabo pesticidov in ostalih kemičnih snovi, ki škodijo zdravju, ščititi obdelovalno zemljo pred komercialno uporabo, ki preprečuje dostop do teh zemljišč in podobno (prav tam, str. 18).

Ko ljudje nimajo prostega in stalnega dostopa do ustrezne in redne prehrane, govorimo o kršenju pravice do hrane. V zvezi s tem se pojavlja koncept *prehranske negotovosti*, ki pomeni, da ljudje nimajo fizičnega, socialnega in ekonomskega dostopa do hrane (FAO, 2003). Koncept ni nadomestek za uporabo pojma prehranska revščina ali lakota, čeprav so vidne tendence uporabe kot sinonima zanje, kar je posledica tega, da v razvitem svetu ljudje težko sprejmejo dejstvo o obstoju lakote in prehranske revščine, ker imajo občutek obilja (Riches, 2011). Ta občutek krepijo pogoste informacije o *presežkih oz. viških hrane*, o *zavrženi hrani* in o *ostankih hrane*, ki so pogosto povezane z medijskim izpostavljanjem trajnostne nevzdržnosti, ekološke neozaveščenosti in moralne sprijenosti takih dejanj. Podatki o preskrbljenosti s hrano v bogatih državah imajo za posledico prepričanje, da prehranska revščina ni razlog za skrb, ker je domnevno nepotrebna, zato države ne razvijajo socialnih politik zmanjševanja lakote (prav tam).

To velja tudi za Slovenijo. V letu 2020 je po Eurostat podatkih (2022) v Sloveniji 4,3 % ljudi prehransko revnih. Kljub temu je poslanka v Evropskem parlamentu, Romana Tomc, na izjavo prostovoljke v nevladni organizaciji o lakoti otrok v Sloveniji odzvala z zapisom na Twitterju z naslednjimi besedami: »Tole diši po zlorabi 'lakote' otrok v politične namene. Ne bi bilo prvič. Sistem socialne pomoči kliče po prenovi in spremembah, vendar se kljub pomanjkljivostim res težko zgodi, da bi otroci v Sloveniji stradali zaradi revščine. Ne pokvarite sicer dobre ideje s pretiranim teatrom.« (Twitter, 7. sept. 2020; Mladina, 2020). Tako mnenje ni osamljeno in je eden od razlogov za to, da v Sloveniji ta problem ni vključen v socialne politike države v nobeni od poosamosvojitvenih vlad. Slovenija pri takem odnosu do prehranske revščine ni osamljena, večina držav bogatega in razvitega sveta ima do problema podoben odnos (Lumbie-Mumford in Silvasti, 2021). Vidijo ga kot začasnega, nepotrebne, nerelevantnega, tudi neobstoječega. Pripisujejo ga krivdi prehransko revnih posameznikov prav zaradi obilja razpoložljive hrane in iluzije, da je hrana poceni in dostopna, da vsak lahko najde nekaj zase po ugodni ceni ali pa dobi viške hrane zastonj, ker v sedanosti velja metanje hrane v smetnjake za neodgovorno dejanje, kar vodi v razmah prehranske dobrodelnosti.

4 Razvoj prehranske dobrodelnosti v Sloveniji

Ni veliko znanega o prehranski dobrodelnosti v časih pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo leta 2004. Pomoč v hrani in drugih nujno potrebnih dobrinah (obleka, obutev, higienski izdelki in podobno) sta razdeljevali organizaciji Rdeči križ Slovenije in Slovenska karitas kot edini takratni organizaciji, ki sta zagotavljali pomoč v naravi. Obe organizaciji sta sodelovali z različnimi supermarketi in zbirali donacije v denarju za nakup hrane, podatki o tem pa so skopi. V letu 2005 je Rdeči križ zagotovil 35.000 paketov hrane (Letno poročilo Rdečega križa 2003-2006). Ministrstvo za kmetijstvo je v letu 2005 prilagodilo nacionalni pravni okvir za izvajanje uredbe Evropske skupnosti o distribuciji hrane najbolj ogroženim osebam. Ta program se je kasneje preimenoval v Sklad evropske pomoči najbolj ogroženim (FEAD) in je sedaj v pristojnosti Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve. Sklad za evropsko pomoč najbolj ogroženim (v nadaljevanju: FEAD) podpira programe držav EU, ki zagotavljajo hrano najbolj ogroženim prebivalcem, kar vključuje tudi oblačila in druge nujne osebne potrebščine, na primer čevlje, milo in šampon. Pogoj za pridobitev te evropske pomoči je zaveza držav, da bo poleg materialne pomoči prejemnikom nudila tudi programe socialnega vključevanja. Sistem deluje tako, da Evropska komisija potrdi nacionalne programe, na podlagi katerih potem nacionalni organi sprejmejo posamezne odločitve glede pomoči, konkretne ukrepe pa izpeljejo partnerske organizacije (največkrat nevladne organizacije). Države se same odločajo, kakšno vrsto pomoči bodo zagotavljale. V Sloveniji sta partnerski organizaciji za razdeljevanje te pomoči Rdeči križ in Karitas. Na leto razdelita približno 4000 ton prehranskih izdelkov iz FEAD, ki jih po podatkih Vlade RS prejme okoli 150.000 ljudi. Za izvedbo pomoči je imela Slovenija v programskem obdobju 2014-2020 na voljo skupaj nekaj več kot 33 milijonov evrov sredstev, od katerih je EU prispevala dobrih 29 milijonov evrov (Vlada RS, 2022). V letu 2021 je bila pomoč v obliki hrane dodeljena tako iz Sklada za evropsko pomoč najbolj ogroženim kot pobude Operativnega programa React-EU/COVID-19, ki je bil vzpostavljen kot odziv na epidemijo covid-19. Navedeni organizaciji sta v letu 2021 v okviru obeh programov razdelili pomoč 150.825 osebam. Ženske so predstavljale več kot polovico vseh prejemnikov (53%), sledijo otroci in starejši nad 65. let (po 10%) ter migranti in invalidi (po 4 %) (osebna korespondenca s Slovensko karitas 23.2.2022 in Rdečim križem Slovenije 25.2.2022).

V letu 2008 je Slovenijo prizadela finančno-gospodarska kriza, ki je močno oškodovala gospodarstvo, povečala se je brezposelnost, okrepila revščina in veliko ljudi je bilo na robu preživetja (Filipovič Hrast in Rakar, 2017). Prehranska revščina, ki prej ni veljala za politično ali javno vprašanje, je nenadoma postala veliko bolj vidna, saj je vse več ljudi prosilo za hrano pri nevladnih organizacijah, vidna pa je postala tudi lakota otrok, ki se je pokazala v šolah (Narat idr., 2017). Podobno je bilo tudi v času covid-19, ko so zaprli šole in otroci niso imeli dostopa do malice in kosila. Nevladne organizacije so poročale o naraščajoči lakoti otrok (Bezjak, 2020). Obe krizi, tako ekonomska v letih po 2008 in sedaj koronavirusna kriza, sta okrepili prehransko dobrotelnost hkrati s prepričanjem o pravičnosti delitve ostankov hrane revnim. Krizi sta prinesli tudi nenaden trk dveh na videz ločenih vprašanj – reševanja ukrepov za zmanjševanje revščine na sistemski in praktični ravni ter ravnanja z odpadno hrano, ki jo povzročajo različni akterji prehranske verige.

Razmah prehranske dobrotelnosti v svetu in v Sloveniji je tesno povezan z vprašanjem trajnostnega ravnanja s hrano in ekološke ozaveščenosti, zato se redistribucija ostankov hrane razume kot nekaj pozitivnega (Riches, 2021). Tak razvoj sovpada tudi s spremembami v razumevanju revščine in socialne države in pritiskov po manjšanju stroškov zanjo, kar posledično vodi v ustvarjanje politik, ki odgovornost za revščino prenašajo na revne ljudi in od njih pričakujejo, da bodo sami rešili svoj položaj. V takem ozračju je dobrotelnost, ki hkrati rešuje problem ostankov oz. viškov hrane in prehranske revščine, razumljena kot dobra rešitev (Riches, 2011). V svetu, in tudi v Sloveniji, se prehranska dobrotelnost pospešeno institucionalizira. Vključena je v sistem krožne ekonomije ravnanja z ostanki hrane, kjer so revni ljudje pomemben člen kroga kot prejemniki te hrane, delno pa je vključena tudi v socialne politike kot distribucija paketov hrane iz Sklada evropske pomoči najbolj ogroženim (FEAD).

4.1 Krožna ekonomija zavržene hrane

Na ravni Evropske unije je razprava o načinih zmanjševanja količin zavržene hrane prisotna od leta 2011, a je bistven premik mogoče zaznati šele v letu 2016, ko se je vzpostavila EU platforma o izgubah hrane in odpadni hrani z imenom EU-FUSION. Namenjena je konkretizaciji akcijskega načrta EU za krožno gospodarstvo, ki ga je Evropska komisija objavila v letu 2015 (COM, 2015, 614). Dokument je tesno povezan z uresničevanjem ciljev Agende za trajnostni razvoj do leta 2030, med katere se uvršča tudi cilj prepolovitve količine zavržene hrane na

prebivalca, v prodaji na drobno in pri potrošnikih ter zmanjšanje izgub hrane vzdolž proizvodne in dobavne verige, skupaj z izgubami po spravi pridelka. Evropski parlament in Evropska komisija sta na podlagi podanih zavez kot eno prednostnih nalog določila zmanjšanje zavržene hrane v obliki spodbujanja krožnega gospodarstva za pomoč pri zmanjševanju pritiskov na okolje (Evropski parlament, 2016; Evropska komisija, 2015).

Donacije hrane so tako postale del t. i. krožnega gospodarstva, ki spodbuja načela prehranske verige brez odpadkov (ponovna uporaba, popravljanje, recikliranje in zmanjševanje; angl. *reuse, repair, recycle, reduce*), v nasprotju s tradicionalno linearno ekonomijo, ki predvideva pridelavo ali prirejo hrane, predelavo, prodajo in potrošnjo, ter seveda zavrženje presežkov in ostankov hrane. Pri izvedbi je ključna platforma EU-FUSION, ki združuje EU institucije, eksperte iz držav članic, mednarodne organizacije ter druge deležnike. Slednji se platformi pridružijo preko odprtih pozivov. Platforma ima pet delovnih skupin, med katere sodi tudi delovna skupina za doniranje hrane, v kateri sodeluje 14 držav članic EU ter Norveška, 11 organizacij zasebnega sektorja ter, kot opazovalka, Organizacija ZN za prehrano in kmetijstvo. V tej delovni skupini ne sodelujejo organizacije, ki bi predstavljale interese prejemnikov prehranskih donacij, kar jih izključuje iz odločanja in jim onemogoča vpliv na te politike.

Da je operacionalizacija koncepta krožnega gospodarstva spregledala področje doniranja hrane, ugotavljajo tudi v analizi z naslovom *Food redistribution in the EU* (Evropska komisija, 2020). Nacionalne strategije za redistribucijo hrane, ki urejajo področje donacij hrane revnim, ne vključujejo smernic za to aktivnost, ki bi krepile odnose med akterji v verigi doniranja. Regulatorni in politični okvir doniranja hrane je v Sloveniji izjemno razdrobljen in v veliki meri usmerjen k donatorjem. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano je z Zakonom o spremembah in dopolnitvah Zakona o kmetijstvu (ZKme-1D) iz leta 2018, uzakonilo doniranje hrane. Temu se je prilagodila tudi novela Pravilnika o izvajanju Zakona o davku na dodano vrednost, ki od 2017 predpisuje možnost prilagoditve davčne osnove za donirano hrano, kar donatorjem omogoča možnost upoštevanja odbitnega DDV.

Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano od leta 2018 omogoča sofinanciranje nakupov tehnične opreme posrednikom pri razdeljevanju donirane hrane. Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti pa je zadolženo za implementacijo pomoči iz Sklada evropske pomoči najbolj ogroženim (FEAD). To ministrstvo ima tudi mandat za zagotavljanje drugih oblik pomoči revnim, ki so običajno prejemniki donacij v obliki hrane. To so najpogosteje prejemniki denarne socialne pomoči, dolgotrajno brezposelni, zaposleni revni, starši samohranilci, stari in tujci.

Decentralizirana obravnava doniranja hrane razkrije instrumentalizacijo revnih, ki so v verigi doniranja preslišani in nepomembni. Kot opozori Moreau s sodelavci (2017), je potrebno krožno gospodarstvo razumeti v odnosu do institucionalnih okolij ter družbenih norm in ne zgolj skozi ekološko-ekonomske principe. Avtorji ugotavljajo, da je ideja krožne ekonomije pravzaprav linearna, saj mora sistem sočasno ustvarjati presežke za potrošnike, ki so aktivno vpeti v menjalna razmerja tržne ekonomije, ter reducirati presežke, ker ljudje vsega ne kupijo ali pa si nakupa hrane ne morejo privoščiti. Krožno gospodarstvo je tako utemeljeno na družbenih neenakostih, na večanju razlik med bogatimi in revnimi. Gregson s sodelavci (2015) zapiše, da bi krožno gospodarstvo lahko zaživelo zgolj v okoliščinah radikalne preobrazbe gospodarskega sistema in koncepta zasebne lastnine.

5 Verige doniranja ostankov oz. viškov hrane

V nadaljevanju bova predstavili rezultate raziskave, ki sva jo avtorici poglavja opravili v letu 2018 ter nato dopolnili s podatki raziskave o ravnanju s hrano v gospodinjstvih, ki sva jo opravili v letu 2021. Glavno raziskovalno vprašanje v raziskavi iz leta 2018 je bilo, kako poteka veriga doniranja ostankov ali viškov hrane od trgovcev z živili do končnih prejemnikov. Zanimalo naju je, kdo vse je vključen v ta proces, na kakšen način, kako se hrana distribuira do končnega prejemnika, kako to vpliva na distributerje ter nenazadnje, kakšen je obseg donacij v hrani.

Ocenjevalna študija iz leta 2018 je bila namenjena tudi identifikaciji pomembnejših akterjev in njihovi vlogi v verigi redistribucije hrane. Za pridobitev podatkov sva razvili dva spletna vprašalnika, prvi je bil namenjen podjetjem, ki donirajo hrano, drugi pa organizacijam, ki distribuirajo donirano hrano. Zaradi odsotnosti centralnega registra darovane hrane sva do podjetij, ki donirajo hrano, pristopili z brskanjem spletnih strani trgovin z živili, trgovskih verig ter restavracij in iskali

informacije o donacijah presežkov hrane. Prebrskali sva tudi spletne novice, ki omenjajo darovanje hrane v obdobju 2015 do 2018. Ta pristop je bil zaradi odsotnosti systemskega in/ali sistematičnega spremljanja verige prerazporeditve viškov in odpadkov hrane, edini mogoč. Od 27 vabljenih organizacij jih je v anketi sodelovalo 7, z eno pa smo opravili še telefonski intervju. Večina podjetij se vabilu k sodelovanju ni odzvala. Nekateri donatorji so poslali e-pošto, v kateri so pojasnili, da njihova korporativna politika ne dovoljuje odgovarjanja na ankete ali da anketa zahteva razkritje njihove poslovne strategije, ki bi lahko ogrozila njihove poslovne rezultate. Vprašalnik je bil sestavljen iz odprtih in zaprtih vprašanj in je vključeval naslednja področja: informacije o razlogih za doniranje hrane, o vrstah presežkov in odpadkov hrane, namenjen za donacijo, komu darujejo, kako potekajo stiki in odločitve o sodelovanju, pogostost in količina donacije, logistična vprašanja, posebne zahteve, ki bi jih lahko naložili distribucijskim organizacijam, vprašanja o zahtevah glede izpolnjevanja pogojev, kot npr. HCCAP in protokoli o ravnanju s hrano, koristi od darovanja ter njihova mnenja o končnih uporabnikih, ki uživajo donirano hrano.

Distribucijske organizacije sva identificirali s pomočjo seznama izvajalcev programov socialnega varstva. To so večinoma nevladne organizacije, ki izvajajo storitve in programe pomoči ljudem v ranljivih situacijah (brezdomstvo, uživanje prepovedanih drog, osebe, ki so preživele nasilje v družini in osebe s težavami v duševnem zdravju, idr.). Dodatno sva v vzorec vključili največji humanitarni organizaciji Rdeči križ Slovenije in Slovensko Karitas. Vabilo k izpolnjevanju ankete sva poslali 50 organizacijam, od teh je spletno anketo izpolnilo 20 organizacij. Anketa za te organizacije je vključevala več tem, pomembnih za našo raziskavo, kot so vrste donacij hrane, ki jih prejmejo, od koga, pogostost in količina donacij, logistika, posebne zahteve donatorjev, obstoj protokolov v primeru, da prejmejo pokvarjeno hrano, razlogi za sodelovanje pri redistribuciji ostankov hrane ter mnenja o tem, kako donacije prispevajo k položaju in blaginji prejemnikov. Vprašalnik je bil sestavljen iz zaprtih in odprtih vprašanj.

V dopolnilni študiji iz leta 2021 sva izvedli kvalitativno analizo, v kateri sva analizirali aktivnosti slovenske banke hrane, dveh humanitarnih projektov doniranja viškov hrane, aktivnosti dveh humanitarnih organizacij, ki distribuirata pakete pomoči iz Sklada za evropsko pomoč najbolj ogroženim ter štirih komunikacijskih kampanj, ki se ukvarjajo s problematiko odpadne hrane (FEAD). Zanimalo naju je, na kakšen način organizacije oz. komunikacijske kampanje uokvirjajo problematiko zavržene

hrane. Ponovno sva tudi preverili dostopne podatke, objavljene na spletnih straneh organizacij, o obsegu distribucije donacij v hrani. Vire sva črpali iz objav Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, ki sofinancira nakup tehnične opreme posrednikom pri razdeljevanju donirane hrane ter poročil Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, ki z evropskimi sredstvi zagotavlja nefinančno pomoč najbolj ogroženim osebam v obliki paketov s prehranskimi izdelki.

V nadaljevanju predstavljava rezultate obeh anket ter zaključke ponovnega pregleda obsega distribuirane hrane. Raziskavo iz leta 2018 sva avtorici opravili v sklopu mednarodnega projekta o delovanju bank hrane, ki pa jih v Sloveniji ni, v obsegu kot so prisotne v tujini, rezultati pa so bili predstavljeni v monografiji *Food charity in Europe* (Lambie-Mumford in Silvasti, 2021) in sicer v poglavju z naslovom *Redistributing waste food to reduce poverty in Slovenia* (Leskošek in Zidar, 2021).

5.1 Donatorji hrane

V letu 2018 podatkov o tem, kateri trgovci z živili, trgovske verige in gostinski obrati donirajo hrano, ni bilo na razpolago. Situacija se je v letih, ki so sledila, bistveno izboljšala in danes velja, da po podatkih Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano v Sloveniji hrano donira več kot 110 trgovin ter nekateri lokali in ustanove. Pri razdeljevanju donirane hrane sodeluje okoli 300 ljudi (MKGP 2021).

Najpogostejši donatorji so trgovske verige in trgovine z živili, sledijo restavracije in drugi poslovni subjekti, kot so proizvajalci hrane. Trgovske verige in trgovine z živili podarijo le del hrane, ki je označena kot presežna ali odpadna. Večino hrane, ki se bliža poteku roka uporabnosti, kupcem ponudijo po nižanih cenah, če pa je hrana neužitna (npr. gnilo sadje in zelenjava), jo odložijo na smetišče. Trgovske verige so v času raziskave, hrano raje podarile Lions klubu, ki vodi projekt Viški hrane in organizira dostavo hrane razdelilnicam hrane, socialnovarstvenim in humanitarnim organizacijam ali ljudski kuhinji Pod strehco, ki je ponujala poceni obroke, a je bila, zaradi posledic epidemije covid-19 v letu 2020, primorana začasno zapreti svoja vrata. V letu 2018 je bila, glede na rezultate raziskave, večina za donacijo namenjenih živil, katerih rok uporabe se približuje in ne zahteva zamrzovanja, vnaprej pripravljena hrana (sendviči, solate) in v manjši meri živila v pločevinkah in sveži izdelki, kot so sadje, zelenjava ali pekovski izdelki. Analiza spletnih strani organizacij je pokazala, da se je situacija glede kakovosti razpoložljive donirane hrane bistveno

izboljšala, saj trgovske verige in trgovine z živili danes pogosteje donirajo sveže sadje in zelenjavo.

Rezultati raziskave iz leta 2018 so pokazali, da se trgovske verige in trgovine z živili dobro zavedajo problema kritja stroškov transporta presežkov hrane in živilskih odpadkov od dobaviteljev do potrošnikov vendar jih sami niso želeli pokriti, saj bi to lahko negativno vplivalo na njihove poslovanje. Donatorske organizacije so kot razlog, zakaj večinoma sodelujejo z Lions klubi navedle, da imajo ti zmogljivosti za zagotavljanje nemotene logistike in distribucije, ki ne moti rednega poslovanja trgovskih verig. Trgovske verige in trgovine z živili, z izjemo manjših, se praviloma izogibajo sklepanju neposrednih pogodb in dogovorov za doniranje hrane, saj je to zamudno in lahko ovira njihovo osnovno dejavnost.

S sodelovanjem z nevladnimi organizacijami, ki distribuirajo donirano hrano, se trgovske verige in trgovine z živili pripravljajo na morebitne ukrepe prepovedi zavrženja hrane, ki bi jih Slovenija lahko sprejela v prihodnosti ter sočasno optimizirajo svoje nabavne verige. Nekateri trgovci prilagajajo svoje prakse upravljanja zalog in uvajajo pravočasno naročanje pokvarljivega blaga, kot so sveže sadje, zelenjava ali pekovski izdelki, da bi preprečili prevelike količine zavržene hrane. Z drugimi trgovci in vladnimi institucijami sodelujejo pri poenostavitvi in optimizaciji logistike distribucije presežkov hrane iz trgovin do končnih prejemnikov. Učinkovito ravnanje z odpadno hrano, brez dodatnih stroškov in motenja delovnih procesov, je seveda tudi interes lastnikov. Hkrati pa prakse doniranja odpadne hrane in presežkov hrane obravnavajo kot del njihove korporativne družbene odgovornosti in priložnost za izgradnjo pozitivne podobe blagovne znamke podjetja skozi komunikacijske in druge kampanje. Kvalitativna analiza, izvedena v okviru dopolnilne študije, je pokazala, da so trgovci z živili pridoma izkoristili zasuk v diskurzu, ki se vse bolj osredotoča na problematiko zavržene hrane v gospodinjstvih in okoljskih vidikov ravnanja z odpadno hrano, saj potrošnikom ponujajo nasvete kako zmanjšati količino odpadne hrane, šolarje pa ozaveščajo o odgovornem ravnanju s hrano.

Druga vrsta donatorjev so restavracije, ki na podoben način kot trgovske verige, razdeljujejo presežke hrane s pomočjo distribucijskih organizacij, kot je Lions klub. Ena najbolj vidnih restavracij, ki darujejo presežke hrane, je vegetarijanska restavracija v Ljubljani Radha Govinda, ki je del globalne veganske humanitarne organizacije za pomoč v hrani Food for Life. Delijo kuhane obroke zavetišču za

brezdomce in nevladni organizaciji Stigma, ki zagotavlja storitve aktivnim uživalcem drog. Večina drugih restavracij pošilja odpadno hrano v bioplinarne in kompostarne.

Po letu 2018 je opazen porast sodelovanja med gostinskimi obrati in ljudskimi kuhinjami, lokalnimi humanitarnimi ter drugimi organizacijami, ki zagotavljajo pomoč revnim, saj se restavracije vse pogosteje odločajo za doniranje toplih obrokov. Motivacija za takšno sodelovanje je solidarnost do revnih, pa tudi večanje prepoznavnosti restavracij na družbenih omrežjih in lokalnih skupnostih.

5.2 Distribucijske organizacije

Distribucijske organizacije se v svoji osnovni dejavnosti ne ukvarjajo s prehrano, temveč izvajajo različne podporne storitve in programe za ljudi, ki se srečujejo z ranljivostmi in pogosto tudi revščino. Presežke hrane so začeli deliti, ker so jim bodisi donatorji ali posredniške organizacije kot so Lions klubi, ponudili donacije v obliki hrane za uporabnike storitev. Večina distribucijskih organizacij je začela z deljenjem hrane v zadnjem desetletju, z izjemo Rdečega križa Slovenije in Slovenske Karitas, ki zagotavljata prehranske pakete iz Sklada za evropsko pomoč najbolj ogroženim (FEAD) od pridružitve Slovenije EU v letu 2004. Ti paketi, ki so sestavljeni iz suhe (moka, riž, sladkor, testenine) in konzervirane hrane in jih morajo ljudje praviloma prevzeti na sedežih organizacij, humanitarni organizaciji v zadnjih letih dopolnjujeta s svežimi živili, ki jih prejmejo od donatorjev, kot je zelenjava, sadje, ali hrana s krajšim rokom uporabe.

Druge distribucijske organizacije zagotavljajo različne vrste hrane, najpogosteje pekovske izdelke in zamrznjeno hrano, sledijo topli ali hladni obroki iz menz, kavarn ali trgovin z živili, v manjši meri tudi sveža zelenjava, sadje in mlečni izdelki ter, nazadnje, konzervirana hrana. Nekateri distributerji delijo še suha osnovna živila, kot so riž, testenine, moka in jedilno olje. Nekaj distributerjev prejme pecivo iz pekarn in slaščičarn. Količine podarjene hrane se med organizacijami razlikujejo, od deset kilogramov do treh ton na mesec.

Le tretjina vseh distributerjev, ki so sodelovali v raziskavi, je potrebovala posebno opremo za distribucijo živil (npr. posode za transport, ponve, grelnike hrane, hladilnike), ki so jih kupili z donacijami ali z lastnimi sredstvi. Sicer je tehnična oprema za ravnanje z donirano hrano subvencionirana preko javnega razpisa za sofinanciranje nakupa tehnične opreme posrednikom pri razdeljevanju donirane

hrane, ki ga letno objavlja Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (MKGP). V okviru prvega razpisa, ki ga je MKGP objavilo v letu 2021, je sredstva prejelo le 9 organizacij, največkrat Območna združenja Rdečega križa, Škofijska in Nadškofijska Karitas ter po dva javna zavoda in društvi, kjer se izvajajo programi zavetišč za brezdomne ter varnih hiš za ženske in otroke, žrtve nasilja. To nakazuje, da distributerske organizacije tega vira sofinanciranja ne koristijo v dobršni meri.

Distributerji poročajo, da so viri prehranskih donacij različni, pri čemer prednjačijo trgovske verige in trgovine z živili (npr. Mercator, Spar, Hofer, Lidl, Jager), sledijo primarni pridelovalci in predelovalci (kmetije, mlekarne, pekarnice, mesnopredelovalna industrija), manjše trgovine z živili, javne ustanove (domovi za starejše, šole, vrtci), manjše restavracije in veliki prehranski obrati. Distribucijske organizacije tudi poročajo, da donatorji do njih dostopajo različno – z njimi kontaktirajo neposredno ali prek posrednikov, pri čemer so Lions klubi najpogosteje omenjeni kot posredniki. Rezultati kažejo, da večina vseh donatorjev distributerjem ne nalaga nobenih posebnih zahtev in le manjši del je izrazil pričakovanje, da distributerji izpolnjujejo standarde HACCP ter zagotavljajo vso tehnično opremo, potrebno za varno ravnanje z živili.

Zakon o zdravstveni ustreznosti živil in izdelkov ter snovi, ki prihajajo v stik z živili (Ur. l. 52/00, 42/02 in 47/04 – ZdZPZ) v 17. členu določa, da morajo pravne in fizične osebe, ki opravljajo proizvodnjo in promet z živili in javno oskrbo s pitno vodo, v notranjem nadzoru spremljati in zagotavljati njihovo zdravstveno ustreznost v vseh fazah proizvodnje in prometa. Notranji nadzor mora biti vzpostavljen na osnovah HACCP sistema, ki ga osebe pridobijo z udeležbo na izobraževanju, ki se zaključijo s podelitvijo certifikata. Varnost živil je tako pomemben vidik poslovanja gostinskih in drugih podjetij, ki rokujejo z živili, a vidik varnosti v razmerju do prejemnikov donacij ni posebej opredeljen.

Analiza rezultatov je pokazala na zapletenost odnosov med donatorji in distributerji, saj je večina distributerskih organizacij poročala o številnih izzivih in problemih, predvsem povezanih s kritjem logističnih stroškov prevzema hrane in stroškov osebja, ki donirano hrano preda končnemu uporabniku. Donatorji od njih pričakujejo, da bodo organizacije same reševale logistične zaplete, pri čemer spregledajo, da primarna naloga organizacij ni distribucija donirane hrane, da so te organizacije praviloma projektno financirane, kar pomeni, da so aktivnosti zaposlenih vnaprej določene in časovno odmerjene ter ne predvidevajo prevzema in

distribucije donacij hrane. To pomeni, da donatorji logistične stroške na nek način prenesejo na prejemnike donacij, oziroma ustvarijo pričakovanje, da bodo zaposleni v humanitarnih in nevladnih organizacijah to delo opravljali prostovoljno.

Dodaten zaplet se pojavi v odnosu do pričakovanj, ki jih donatorji gojijo do distributerskih organizacij ter končnih uporabnikov in se nanašajo na izražanje hvaležnosti. S tem se tako distributerjem kot končnim uporabnikom odvzame možnost enakovredne pozicije moči in možnost, da bi komentirali kakovost donirane hrane ali jo celo zavrnilo kot neustrezno. Nekaj več kot polovica distributerjev namreč ni nikoli zavrnila donacije hrane, tudi če so menili, da je donacija neprimerna za prehrano ljudi. Ena petina je občasno zavrnila donacijo, a le takrat, ko je vonj, videz ali okus nakazoval, da je hrana pokvarjena. Zgolj majhen del je poročal, da so že zavrnilo donacijo hrane, ker so menili, da je prehransko neprimerna ali nezdrava za uporabnike. Nekatere organizacije so odgovorile, da sprejemajo vsako vrsto hrane, ker upravičenci "vzamejo in pojedjo vse". Nekaj jih je poročalo, da so hrano sprejeli ne glede na to, da je bila že na videz pokvarjena ali neprimerna za uživanje, a so to hrano pozneje hrano zavržli. Le redki so se odločili, da bodo o pokvarjeni hrani obvestili donatorja, nihče pa ni obvestil Inšpekcije za varno hrano, veterinarstvo in varstvo rastlin, ki je odgovorna za nadzor nad živili na trgu. Ob tem je potrebno poudariti, da se večina distributerjev s takšnimi situacijami srečuje le redko, saj ima večina podarjene hrane dolg rok uporabnosti.

Velja tudi omeniti, da je petina anketirancev poročala, da jim donatorji omogočijo izbiro hrane za nadaljnjo razdelitev prejemnikom, kar nakazuje na pripravljenost donatorjev, da omogočijo dostop do hrane, ki je nekoliko bolj usklajena z željami in okusom ter kulturnimi prehranskimi normami ljudi, ki hrano prejmejo.

Organizacije so tudi menile, da bi morala biti odgovornost v primeru težave z varnostjo živil, enakovredno porazdeljena med vse akterje v donatorski verigi, vključno s končnimi prejemniki. Pri tem menijo, da je končni uporabnik odgovoren za morebitne posledice, če se odloči, da bo zaužil hrano, ki po izgledu, vonju ali okusu ni več primerna za uporabo. Zdi se, da je med distributerskimi organizacijami prisotna bojazen pred morebitnimi posledicami zastupitev z donirano hrano, ki pa je ne skomunicirajo z donatorji ali formalizirajo v protokolu doniranja hrane, temveč jo preložijo na končnega uporabnika. Smernice EU o doniranju hrane (2017/C 361/01) namreč pojma odgovornosti končnega potrošnika ne poznajo, predpisujejo pa protokol ugotavljanja odgovornosti v primerih zastupitev s hrano, ko so organi

javnega zdravstva zadolženi, da preiščejo celotno verigo preskrbe s hrano, ter v primeru potrditve neskladnosti s standardi uvedejo primerne sankcije do člena v verigi, ki je odgovoren za zastrupitev (proizvajalec, izvajalec logističnih storitev, trgovec na drobno, dobrodelna organizacija, ki distribuira hrano). Čeprav velja, da v trenutku prevzema hrane od donatorja, odgovornost za varnost hrane prevzema distributerska organizacija, stališča organizacij nakazujejo na potrebo po okrepitevi razumevanja odgovornosti teh organizacij, še posebej, ko gre za distribucijo t. i. živil visokega tveganja kot so delikatesni izdelki iz toplotek.

Večji del organizacij v preteklosti uporabnikom svojih storitev in programov ni ponujala donirane hrane. V primeru, ko so strokovni delavci pri delu zaznali, da se človek sooča s prehransko revščino, so osebo usmerili k humanitarnim organizacijam, ki razdeljujejo prehranske pakete pomoči, ljudskim kuhinjam ali do pristojnega centra za socialno delo, ki je lahko dodelil redno ali izredno denarno socialno pomoč. Distributerske organizacije smo zato vprašali, kakšna so stališča, ki so v ozadju njihovega angažmaja na področju posredovanja donacij hrane. Večinoma so kot razlog navedli prepričanje, da je potrebno presežke hrane usmeriti do ljudi, ki se soočajo s prehransko revščino, sledi prepričanje, da se užitne hrane ne sme zavreči ter, nenazadnje, je to tudi priložnost za vzpostavitev stikov z donatorji, ki je lahko dolgoročno zanje koristna. Paradoks te situacije je, da distributerji včasih neprimerno hrano zavržejo, saj ne želijo pokvariti odnosa ali ogroziti prihodnosti sodelovanja z donatorji.

Več kot polovica distribucijskih organizacij ne preverja upravičenosti do prejemanja donacij v hrani, medtem ko preostali bodisi zahtevajo dokazilo o tem, da oseba prejema denarno socialno pomoč oz. sami ocenijo to potrebo. Manj kot polovica distribucijskih organizacij ocenjuje, da donirana hrana bistveno izboljša položaj in dobrobit uporabnikov, četrtnina je glede tega vprašanja neodločnih, tretjina pa jih meni, da tovrstne donacije hrane ne pripomorejo k izboljšanju položaja prejemnikov, a so nujne za njihovo preživetje.

V anketi smo preverjali osebna stališča vprašanih o pomenu donirane hrane za prejemnike. Po mnenju vprašanih se prejemniki donacij hrane soočajo s težavami pri upravljanju osebnih financ, nekaj manj kot polovica pa je izrazila strinjanje s trditvijo, da imajo prejemniki slabe prehranjevalne navade, predvsem zaradi nizke stopnje ozaveščenosti o zdravi prehrani. Sočasno so vprašani prepoznali kompleksnost prehranske negotovosti in prehranske revščine, saj je večina izrazila strinjanje s tem,

da je slaba prehrana njihovih uporabnikov posledica nezmožnosti nakupa kakovostne in zdrave hrane, nekaj več kot polovica pa jih meni, da prejemanje donacij v hrani negativno vpliva na samopodobo in samospoštovanje uporabnikov. Večina anketirancev tudi verjame, da bi se prehranjevalne navade njihovih uporabnikov izboljšale, če bi imeli sredstva za nakup živil in če bi bilo med podarjeno hrano na voljo več svežega sadja, zelenjave in mlečnih izdelkov.

Anketa je vključevala odprto vprašanje o pomislekih in predlogih anketirancev glede odpadne in presežne hrane. Nekateri od njih menijo, da je dejavnost deljenja hrane izboljšala kakovost njihovih storitev in jim omogočila učinkovito reševanje potreb svojih uporabnikov. Zanje je prerazporeditev hrane priložnost, da dosežejo in spoznajo potrebe ljudi, ki se običajno ne obrnejo nanje. V organizacijah, ki ponujajo namestitve, je darovanje hrane manj praktično, saj energijsko bogata in s hranili revna hrana ni primerna za vsakodnevno porabo. Nekateri anketiranci so predlagali, da bi morale občine zagotoviti zemljišča ljudem, da si pridelajo lastno hrano po svojih željah in okusu.

6 Diskusija in zaključki

Blake (2019) piše o »ontološki mnogoterosti« hrane, ki je odvisna od vsakokratnega konteksta, v katerem pripisujemo pomene praksam pridelave, prireje, predelave, prodaje in ravnanja s hrano. Ta kontekst določa okoljski, družbeni, politični in ekonomski vidik hrane, njeno simbolno vrednost, namembnost hrane ter trenutek, ko se užitna hrana obravnava kot neužitna ali kot presežek, primeren za donacijo. Mnogotere ontologije oblikujejo razumevanje tega, kdaj se hrana znotraj ekonomskega sistema produkcije in potrošnje znajde v liminalni fazi prehoda, ko se kupcem zaradi iztekajočega roka, ponudi po znižani ceni. Pomembno je tudi, kdaj hrana postane primerna za to, da jo zaužijejo ljudje, ki so začasno ali trajno izključeni iz ekonomske produkcije in potrošnje in jim je pogosto odvzeta pravica do hrane kot jo določajo mednarodni dokumenti.

V poglavju na primeru delovanja verige doniranja hrane prikaževa ključne vrzeli v delovanju obstoječega sistema. Tega skozi zakonodajni okvir in politike regulira država, ki tako izvaja politike Evropske Unije ter sočasno izpolnjuje zaveze po zmanjšanju količine odpadne hrane na smetiščih in zmanjševanju obsega prehranske revščine. V ta namen vzpostavlja pomembno povezavo predvsem z donatorji viškov oz. odpadkov hrane. Kot prikazano, je mogoče interes donatorjev razumeti na dva

načina. Prvi se navezuje na eksternalizacijo stroškov, povezanih z odpadno hrano ter na interes lastnikov po ohranjanju cenovne vrednosti hrane. Trgovci zaradi zahtev potrošnikov ponujajo več hrane kot je potrebno, kar vodi do ustvarjanja presežkov hrane, ki postane odpadna hrana. Trgovci odpadno hrano raje odvržejo v smetnjake kot ponudijo po nizki ceni ali brezplačno tistim, ki bi jo želeli ali potrebovali, saj bi ponujanje cenejše ali brezplačne hrane lahko ogrozilo stabilnost obstoječega sistema. Ravnanje z odpadno hrano nosi tudi določene stroške, ki se z doniranjem hrane prenesejo na distributersko organizacijo. Drugi interes donatorjev je v tem, da lahko te prakse izboljšujejo javno podobo organizacije. Kljub temu je kvalitativna analiza, izvedena v okviru dopolnilne študije v letu 2021, pokazala na spremembo praks trgovcev, ki vse bolj dajejo prednost komunikacijskim in drugih kampanjam na temo zmanjševanja zavržene hrane v gospodinjstvih. Razloge za ta preobrat je mogoče najti predvsem v tem, da se potrošniki, ki za trgovce zares štejejo, torej tisti, ki imajo kupno moč, vse bolj ukvarjajo z okoljskimi vidiki hrane in lastnimi potenciali pri zmanjševanju obsega zavržene hrane. Trgovcem je tudi bistveno lažje oblikovati komunikacijska sporočila z nasveti kako zmanjšati odpadno hrano v gospodinjstvu kot kupcem utemeljevati zakaj donirajo hrano ljudem, ki jih potrošniki lahko doživljajo kot neupravičene do pomoči.

Interes distributerskih organizacij je mogoče ravno tako razumeti iz dveh vidikov. Prvi je ta, da so bili večinoma potisnjeni v vlogo distributerjev, ter tudi motivirani z vzpostavitvijo dobrih odnosov s podjetji, ki bodo mogoče nekoč z donacijami podprla njihovo primarno poslanstvo, tudi sprejeli. V vlogi distributerskih organizacij se namreč večinoma znajdejo projektno sofinancirane socialnovarstvene organizacije, ki so pogosto primorane ves čas razmišljati o novih virih financiranja. Drugi vidik pa je ta, da želijo uporabnikom storitev, ki se srečujejo s prehransko negotovostjo in revščino, zagotoviti osnovno prehransko varnost. Donirana hrana je tudi sredstvo, ki pripomore vzpostaviti stik in delovni odnos med strokovnimi delavkami in delavci ter potencialnimi uporabniki, saj hrana nosi pomembno socialno in čustveno funkcijo.

V tem sistemu so popolnoma spregledani končni končni uporabniki, najpogosteje revni ljudje, ki so pogosto prikazani kot glavni akterji sistema, kot nujni pogoj, da sistem sploh deluje. Donatorska veriga namreč sloni na dobrodelnosti, torej delati dobro za nekoga, ki je nemočen, v stiski in potreben podpore in pomoči. V tej dejavnosti se kot moralen prikaže tisti, ki daje, prejemnik pa nima recipročne moči (Raventós in Wark, 2018). V uvodu smo prikazali spremembe socialne države v

Sloveniji, kjer se revščina vse bolj obravnava kot individualni in ne strukturni problem, krivda za revščino se pripisuje posameznikom, prav tako pa se več socialna distanca do revnih ter prepričanje, da lahko revni ljudje razvijejo »odvisnost« od socialne države, predvsem odvisnost od socialnih denarnih prejemkov (Kersnik, 2008). Iz javnega diskurza se tako vse bolj umikajo ideje socialne pravičnosti, enakosti ali pravice do hrane, prejemniki pa so vse bolj instrumentalizirani, kar je pri problemu prehranske revščine dobro vidno. To se odraža tudi v pomanjkanju interesa javnih politik do celovitega pristopa urejanja redistribucije hrane, ki bi vključeval vse akterje kot enakovredne partnerje in, kjer bi enakovreden prostor v razpravah imeli tudi ljudje, ki prejemajo donacije hrane.

V prispevku prikaževa, da veriga doniranja hrane pravzaprav ni veriga, temveč fragmentiran sistem izpolnjevanja parcialnih interesov, v katerem ima osrednjo vlogo menjalna vrednost hrane, razmerij med posredniki ali prejemnikov donacij v hrani. Ta vrednost ustvarja jasno hierarhijo in ne krožnost. Ni sodelujoča. Ni vključujoča. Ne prepozna soodvisnosti ekosistemov ali medčloveških odnosov. Ne prepozna potreb ali želja ljudi. Ljudi komodificira, s čimer reproducira sistemsko pogojene nepravilnosti in družbene neenakosti.

Pravni viri

- Državni razvojni program Republike Slovenije za obdobje 2007-2013 (2007). Pridobljeno na http://www.svlr.gov.si/si/delovna_podrocja/podrocje_regionalnega_razvoja/drzavni_razvojni_program/
- European Commission (2022). *Food safety. EU actions against food waste*. Pridobljeno na https://ec.europa.eu/food/safety/food-waste/eu-actions-against-food-waste_sl
- European Commission (2020). *Food redistribution in the EU: Mapping and analysis of existing regulatory and policy measures impacting food redistribution from EU Member States*. Pridobljeno na Food redistribution in the EU - Publications Office of the EU (europa.eu).
- European Commission (2017). *EU Food Donation Guidelines*. Official Journal of the European Union, C 361, 25 October 2017.
- European Commission (2016). *EU Platform on Food Losses and Food Waste*, https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/safety/docs/fw_eu-actions_flw-platform_tor.pdf.
- European Commission (2015). Closing the loop – EU action plan for the circular economy. Pridobljeno na https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:8a8ef5e8-99a0-11e5-b3b7-01aa75ed71a1.0012.02/DOC_1&format=PDF
- European Court Auditors, 2016. *Combating Food Waste: An Opportunity for The EU to Improve The Resource-Efficiency of The Food Supply Chain*. Publications Office of the European Union, Luxembourg. Pridobljeno na *Combating Food Waste: an opportunity for the EU to improve the resource-efficiency of the food supply chain* (europa.eu).euro

- European Parliament (2016) *Circular Economy Package: Four legislative proposals on waste*. Pridobljeno na <http://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-Briefing-573936-Circular-economy-package-FINAL.pdf>.
- Eurostat (2022). *Inability to afford a meal with meat, chicken, fish (or vegetarian equivalent) every second day*. EU-SILC survey. Pridobljeno na https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_mdcs03/default/table?lang=en.
- FAO (2003). *Trade reforms and food security: Conceptualising the linkages*. Pridobljeno na <https://www.fao.org/3/y4671e/y4671e00.htm#Contents>
- Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (2021). *Strategija za manj izgub hrane in odpadne hrane v verigi preskrbe s hrano: »Spoštujmo hrano, spoštujmo planet«*. Pridobljeno na Zmanjševanje izgub hrane in odpadne hrane | GOV.SI.
- OHCHR in FAO (2010). *The right to adequate food*. Fact sheet No. 34. Geneva: Office of the High Commissioner for Human Rights. Pridobljeno na <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet34en.pdf>
- Okvir gospodarskih in socialnih reform za povečanje blaginje v Sloveniji, november 2005. Vlada Republike Slovenije. http://www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/si/projekti/projekti_do_2009/Okvir_gosp-soc-reform-2005-Vlada.pdf
- Program reform za izvajanje Lizbonske strategije v Sloveniji (2005). http://www.mg.gov.si/fileadmin/mg.gov.si/pageuploads/DPK/SI_NRP_2005_SLO_kon_na_verzija__28.10.2005.pdf
- Program reform za izvajanje Lizbonske strategije v Sloveniji 2008-2010 (2008). http://www.svez.gov.si/fileadmin/svez.gov.si/pageuploads/docs/katal_inf_javn_znac/SI-NRP2008-slo.pdf
- SURS (2021). *Kazalniki SDG*. Pridobljeno na <https://www.stat.si/Pages/cilji/cilj-1.-odpraviti-vse-oblike-rev%C5%A1%C4%8Dine-povsod-po-svetu/1.2-stopnja-tveganja-rev%C5%A1%C4%8Dine>
- SURS (2022). *Stopnja tveganja revščine glede na starost in spol*. Pridobljeno na <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/0867206S.px>
- SURS (2022a). *Stopnja dolgotrajnega tveganja revščine glede na starost in spol*. Pridobljeno na <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/0867271S.px/table/tableViewLayout2/>
- SURS (2002b). *Delovno aktivno prebivalstvo po mestih, Slovenija, letno*. Pridobljeno na <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/H235S.px/table/tableViewLayout2/>
- SURS (2022c). *Bruto domači proizvod, Slovenija, letno*. Pridobljeno na <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/0301910S.px/table/tableViewLayout2/>
- SURS (2022d) *Odstotek gospodinjstev, ki so prejela materialno in/ali denarno pomoč dobredelnih organizacij v preteklem letu po dobodku gospodinjstva*. Pridobljeno na <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/0871905S.px/table/tableViewLayout2/>
- Vlada RS (2022). *Materialna pomoč najbolj ogroženim*. Pridobljeno na <https://www.gov.si/zbirke/projekti-in-programi/sklad-za-evropsko-pomoc-najbolj-ogrozenim/>
- Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o kmetijstvu, Ur. l. RS, št. 22/18.
- Zakon o zdravstveni ustreznosti živil in izdelkov ter snovi, ki prihajajo v stik z živili, Ur. l. 52/00, 42/02 in 47/04.

Literatura

- Alanko, A., Outinen, S. (2016). Dualising activation. Responses to unemployment and mental health-related disability retirement in Finland at the turn of the millennium. *European Societies*, 18(5), 417-437. doi: 10.1080/14616696.2016.1197408.
- van Berkel, R., de Graaf, W., Sirovátká, T. (2012). Governance of the activation policies in Europe. Introduction. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 32(5/6), 260-272. doi: 10.1108/01443331211236943.
- Blake, M. (2019). The multiple ontologies of Surplus food. *Europe Now Journal*, 1–9. doi: 10.13140/RG.2.2.32111.28323/1.

- Bezjak, Š. (29. 10. 2020). Mnogi otroci ob zaprtju šol ostali brez edinega toplega obroka dnevno. *24ur novice*. Pridobljeno na <https://www.24ur.com/novice/korona/mnogi-otroci-ob-zaprtju-sol-ostali-brez-edinega-toplega-obroka-dnevno.html>.
- Cantillon, B., Van Lancker, W. (2013). Three Shortcomings of the Social Investment Perspective. *Social Policy and Society*, 12(04), 553 – 564.
- Clapp, J., Isakson, S. R. (2018) *Speculative Harvests*. Nova Scotia, Canada: Fernwood Publishing.
- Colin, L., Greve, B., Cabras, I., Ellison, N., Kellett, S. (2015) Introduction: New perspectives on health, disability, welfare and the labour market. *Social Policy and Administration*, 49(2), 139-142. doi.org: 10.1111/spol.12115.
- Connell, R. (2013). Why do market 'reforms' persistently increase inequality? *Discourse: Studies in the cultural politics of education*, 34(2), 279-285. doi: 10.1080/01596306.2013.770253.
- Dom starejših občanov Šiška (2022). *Koliko časa traja čakalna doma za sprejem v dom?* Pridobljeno na <https://domsiska.si/o-nas/ostalo/pogosta-vprasanja-in-odgovori/>.
- Dragoš, S. (2011). Avtonomija socialne politike? *Delavci in delodajalci*, 11(2-3), 393-412.
- Filipovič Hrast, M., Rakar, T. (2017). The Future of the Slovenian Welfare State and Challenges to Solidarity. V P. Taylor-Gooby, B. Leruth (ur.), *After Austerity: Welfare State Transformation in Europe after the Great Recession* (str. 115-135). Oxford: Oxford University Press.
- Garrat, E. (2020). Food insecurity in Europe: Who is at risk and how successful are social benefits in protecting against food insecurity? *Journal of Social Policy*, 49(4), 785-809.
- Giles, D. B. (2020). After market: capital, surplus and social afterlives of food waste. V: Reynolds, C., Soma, T., Spring, C., Lazell, J. (ur.). *Routledge handbook on food waste*. New York, London: Routledge.
- Gregson, N., Crang, M., Fuller, S., Holmes, H. (2015). Interrogating the Circular Economy: The Moral Economy of Resource Recovery in the EU. *Economy and Society*, 44(2), 218–243.
- Greve, B. (2007). What Characterise the Nordic Welfare State Model. *Journal of Social Sciences* 3(2), 43-51.
- Henigman, U. (8. 1. 2022). Primarna ginekologija visi na nitki. *Spletni portal MMC*. Pridobljeno na <https://www.rtvsllo.si/zdravje/primarna-ginekologija-visi-na-nitki/607539>.
- Kersnik Maja (2008), Denarni prejemki prebivalcev v javnem financiranju Slovenije. Pridobljeno na http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/dz/2008/dz07-08.pdf
- Kovač, P. (2000). Javna uprava v znamenju ljudi. *Teorija in praksa*, 37(2), 279-293.
- Kranjec, M. (2003). Slovenski zdravstveni sistem in javni sektor. *Uprava*, 1(2), 83-101).
- Kronborg Bak, C., Larsen, J. E. (2015). Social exclusion or poverty individualisation? An empirical test of two recent and competing poverty theories. *European Journal of Social Work*, 18(1), 17-35.
- Laliberte Rudman, D. (2006). Shaping the active, autonomous and responsible modern retiree: an analysis of discursive technologies and their links with neo-liberal political rationality. *Ageing & Society*, 26(2), 181-201.
- Lambie-Mumford, H., Silvasti, T. (2021). *Food charity in Europe*. Bristol: Policy Press.
- Leskošek, V. (2011). Strukturne reforme na področju socialnega varstva. *Teorija in praksa*, 48 (jubilejna številka), 1264-1280.
- Leskošek, V., Dragoš, S. (2014). Social inequality and poverty in Slovenia: Policies and consequences. *Družboslovne razprave*, 30(76), 39-53.
- Leskošek, V., Dragoš, S. (2018). The role of conditionality and control in social assistance entitlements. *Revija za socialno politiko*, 11(149), 11-39.
- Leskošek, V., Zidar, R. (2021). Redistributing waste food to reduce poverty in Slovenia. V: H. Lambie-Mumford, T. Silvasti (ur.). *Food charity in Europe*. Bristol: Policy Press.
- Lidl, (b. d.). *Hrana ni za tjavendan*. Pridobljeno na <https://www.boljsi-svet.si/hrana-ni-za-tjavendan/>
- Lister, R. (2004). *Poverty*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Lohmann, H., Marx, I. (2018). *Handbook of in-work poverty. Introduction*. Cheltenham, Northampton: Edwar Elgar Publishers.
- Mladina (2020). Romana Tomc: »Težko se zgoti, da bi otroci v Sloveniji stradali zaradi revščine«. *Mladina*, 10. 9. 2020. Pridobljeno na <https://www.mladina.si/201102/romana-tomc-tezko-se-zgoti-da-bi-otroci-v-sloveniji-stradali-zaradi-revschine/>.

- Moreau, V., Sahakian, M., Griethuysen, P. V., Vuille, F. (2017). Coming full circle: why social and institutional dimensions matter for the circular economy. *Journal of Industrial Ecology*, 21, 497–506.
- Narat, T., Boljka, U., Črnak-Meglič, A., Dremelj, P., Nagode, M., Lebar, L., Kopal Tomc, B. (2016). *Revščina in socialna izključenost družin z otroki: Materialni in nematerialni obraz revščine*. Ljubljana, Inštitut RS za socialno varstvo.
- Novak, M. (2022). O pravici do osebnega zdravnika (bolj) resno. *Spletni portal IUS-INFO*, 3. 1. 2022. Pridobljeno na <https://www.iusinfo.si/medijsko-sredisce/kolumne/291070>.
- Raventós, D., Wark, J. (2018). *Against Charity*. Chico: CounterPunch.
- Riches, G. (2011). Thinking and acting outside the charitable food box: hunger and the right to food in rich societies. *Development in Practice*, 21(4-5), 768-775. doi: 10.1080/09614524.2011.561295
- Riches, G., Silvasti, T. (2014). *First world hunger revisited: Food charity or the right to food?* Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Seikel, D. (1. 9. 2017). Activation into in-work povety?. *Social Europ*. Pridobljeno na <https://socialeurope.eu/activation-work-poverty>.
- STA (29. 1. 2022). *Posnetek tiskovne konference Vlade RS*, 29. 1. 2022. Pridobljeno na <https://www.youtube.com/watch?v=G0JPBuBC6IU>
- Trentmann, F. (2016). *Empire of Things: How We Became a World of Consumers, from the Fifteenth Century to the Twenty-First*. New York: Harper, str. 862.
- Ule, M. (2014). Spremembe vsakdanjega življenja in življenjskih potekov v sodobnih globaliziranih družbah. *Teorija in praksa*, 51 (posebna številka), 309-327.
- Žnidar, A., Rape, T., Rihter, L. (2020). Reorganizacija centrov za socialno delo kot izziv za uporabo sodobnih konceptov socialnega dela. *Socialno delo*, 59(2/3), 147-162.
- Watts, B., Fitzpatrick, S., Bramley, G. in Watkins, D. (2014). *Welfare sanctions and conditionality in the UK. ESRC funded 'Welfare Conditionality: Sanctions, Support and Behaviour Change'*. Pridobljeno na www.welfareconditionality.ac.uk
- Wilkinson, R., Marmot, M. (2003). *Social determinants of health. The solid facts*. 2nd ed. Copenhagen: WHO regional office.
- Wilkinson, R., Pickett, K. (2011). *The Spirit Level: Why Greater Equality Makes Societies Stronger*. New York. London, New Delhi, Sydney: Bloomsbury Press.